

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کتاب معلّم

(راهنمای تدریس)

زبان فارسی (۳)

سال سوّم آموزش متوسطه

نظری (کلیه‌ی رشته‌ها)

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

نام کتاب : کتاب معلم زبان فارسی (۳) - ۳۸۴

مؤلفان : احمد عزتی‌پرور، محسن اسماعیلی

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره‌ی کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی

صفحه‌آرا : خالد قهرمانی‌دهبکری

ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده‌ی مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)

تلفن: ۴ - ۲۶۲۴۱۰۶۶۰، دورنگار: ۶۶۰۲۶۲۴۰، صندوق پستی: ۱۳۴۴۵/۶۸۴

چاپخانه : افرنگ

سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ چهارم ۱۳۸۴

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۹۶۴-۰۵-۱۰۴۱-۶-۹۶۴-۰۵-۱۰۴۱-۶ ISBN 964-05-1041-6

من محترم و اولیای کرامی دانش آموزان صاحب نظران می توانم نظر اصلاحی خود را در باره ی مطالب
کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۵۵/۳۶۳ - گروه دسی مربوط ارسال نمایم
talif@talif.sch.ir
دفتر نامه روزی، تلفن کت

«دیباچه»

به نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین

زبان پدیده‌ای اجتماعی است که بر اثر ضرورت‌های زندگی جمعی پدید آمده است. انسان با زبان می‌اندیشد؛ تجربه‌های علمی و عملی خود را به دیگران منتقل می‌کند، عواطف و احساسات خود را بیان می‌دارد؛ به آفرینش‌های ادبی می‌پردازد و حتی با خویشتن سخن می‌گوید.

از گذشته‌های دور در تعریف انسان و تمایز او با دیگر حیوانات، استعداد سخن‌گویی، اصلی‌ترین عنصر به شمار رفته است. این استعداد در میان اقوام گوناگون نام‌ها و تجلیات متنوعی داشته است؛ از جمله فارسی، انگلیسی، عربی، ترکی و... بی‌تردید، یکی از عالی‌ترین جلوه‌های زبان انسان، فارسی است که در طول قرون و اعصار، حافظ هویت ملی و یگانگی فرهنگی و سیاسی اقوام مختلف ایرانی در برابر هجوم بیگانگان بوده است. این زبان از قرن‌ها پیش با داشتن ظرفیت‌های وسیع و ظرافت‌های بدیع، محمل اندیشه‌های ادبی (حماسی، غنایی، تعلیمی) عرفانی، فلسفی، کلامی و علمی قرار گرفته و تا امروز با تغییراتی اندک، پایدار مانده است.

بدین جهت، شناخت، حفظ، گسترش و پیرایش آن بر همه – به ویژه معلمان زبان و ادب فارسی – واجب است. بی‌تردید، وزارت آموزش و پرورش به عنوان موثرترین متولی زبان و فرهنگ ایرانی – اسلامی با در اختیار داشتن امکانات گسترده‌ی آموزشی، در تحقق هدف‌های یاد شده نقش عمده‌ای ایفا می‌کند. کتاب‌های زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی متوسطه و کتاب راهنمای معلم نیز براساس همین ضرورت تألیف شده‌اند. کوشش مؤلفان کتاب راهنمای معلم بر این بوده است که در بخش‌های مختلف آن به هدف‌های کلی، هدف‌های جزئی، محتوا، روش‌ها و الگوهای تدریس (که شرح معروف‌ترین آن‌ها در فصل چهارم بخش اول کتاب آمده است) و شیوه‌های ارزش‌یابی توجه شود.

در نگارش و تدوین مطالب این کتاب، از منابع معتبر – حتی تازه‌ترین آن‌ها – استفاده شد؛ برخی مقاله‌های مربوط به مباحث، مورد مطالعه و بهره‌برداری قرار گرفت و نتیجه‌ی تاملات و تجربه‌های شخصی – آن‌جا که کُمیت منابع لنگ می‌نمود – عرصه‌ای برای عرضه یافت.

تلفیق و تنظیم آگاهی‌های پراکنده در مقاله‌ها و کتاب‌ها و ارائه‌ی منسجم و روشن آن‌ها – به پندار ما – از جمله مزایای این کتاب است.

با این همه، مؤلفان صمیمانه دست‌یاری به سوی همکاران دانشور دراز می‌کنند و امید آن دارند که ضمن عنایت به مطالب کتاب، از بیان کاستی‌ها و نادرستی‌های احتمالی و راهنمایی‌های ارزنده فروگذار نفرمایند.

به ناچار حشوش بود در میان

قبا گر حریر است و گر پرنیان

شکرشکن شوند همه طوطیان هند
زین قند پارسی که به بنگاله می‌رود
حافظ

سخنی با همکاران گرامی

زبان شیرین و گران‌سنگ فارسی، قرن‌ها مسند‌نشین بخش عمده‌ای از دنیای قدیم بوده و اکنون نیز در سه کشور ایران، تاجیکستان و افغانستان، گویشوران با همین زبان، سخن می‌گویند. زبان فارسی، زبان ملی و رمز و راز و شاخص هویت ماست. این زبان آینه‌ی تمام‌نمای فرهنگ غنی و مایه‌ور و ادبیات ژرف و عزیز و سترگ فارسی است. حراست و پاسداری، گسترش و تعمیق و شناختن و شناساندن این زبان و ادبیات ریشه‌دار و خجسته، مسئولیت و رسالتی همگانی است که معلمان و دبیران زبان و ادبیات فارسی، در این میانه نقش خطیرتر و مسئولیتی سنگین‌تر دارند. آنان، دانش‌آموزان را با این زبان و عوامل باروری و شکوفایی و نیز آفت‌ها و عوامل تباهی و تخریب آن آشنا می‌سازند و جز دعوت به حراست، شیوه‌های کمال‌بخشی و متناسب‌سازی آن با نیازهای امروز و آینده را می‌آموزند و می‌آموزانند.

تردیدی نیست که تنها با آموزش‌های کهنه و سنتی به عطش‌ها و نیازهای نو نمی‌توان پاسخ گفت. نوسازی ساختمان آموزش زبان از بایسته‌ترین نیازهای امروز ماست که در برنامه‌ی آموزش زبان در کتاب زبان فارسی و در رویکردهای جدید آموزش زبان فارسی و به تفصیل در مقدمه‌ی خود کتاب به این سهم اشاره شده است. نوسازی روش‌ها باید به نوسازی پیش‌ها بینجامد. از نگاه نو و پیش‌تازه، روش و رفتار نو می‌زاید که محصول و ره‌آورد این سیر و حرکت، پرورش و تربیت نسلی نو‌نگر، پویا و پیشرو خواهد بود. این راهنما نیز در جهت تحقق همین هدف گام برمی‌دارد.

* کتاب‌های زبان فارسی

نخستین کتاب زبان فارسی در سال ۱۳۷۴ در چرخه‌ی آموزش قرار گرفت. این کتاب با پشتوانه‌ی راهنمای برنامه‌ی درسی دوره‌ی دبیرستان و جلسات و گفت‌وگوها با استادان، دبیران کارآزموده و فرهیخته و کارشناسان و صاحب‌نظران ولادت یافت و اکنون که چاپ اول این راهنما در دستان شماست. سال‌ها از آن زمان می‌گذرد. در طی این سال‌ها، کتاب بارها و بارها در کلاس‌های ضمن خدمت و با حضور دبیران مجری و در نشست‌های علمی با حضور استادان زبان فارسی و زبان‌شناسی و نیز نامه‌ها و نقد و نظرهای فراوان، بررسی و در نتیجه اصلاح شده است.

اکنون که کتاب به ثباتی نسبی رسیده است بر آن شدیم تا راهنمای معلم آن را تهیه و تدوین کرده و در اختیار

همکاران گرامی قرار دهیم. برای تحقق این کار، سه گروه از سه استان کشور برگزیده شدند تا براساس چارچوب برنامه‌ی مدون دفتر برنامه ریزی، به تدوین راهنمای کتاب بپردازند.

در این راهنما سعی شده است به نیازهای فوری آموزشی پاسخ داده شود، نیز تلاش شده است در بخشی ویژه به روش‌ها و کلیات تدریس نیز بپردازیم. این روش‌ها به گونه‌ای طراحی و تدوین شده که با نیازهای درس زبان فارسی همسو باشد؛ علاوه بر آن در بخش کلیات، ساختار و محتوا نیز تبیین شده است.

در هر درس ضمن برشمردن اهداف کلی و اهداف جزئی، همکاران گرامی را به نکات مهم و اساسی درس توجه داده‌ایم بنابراین پرداختن به مسائل حاشیه‌ای و پراکنده – هرچند ارزنده و شیرین – فرصت‌های مفید کلاس را خواهد گرفت که از آن پرهیز باید کرد. ذکر منابع مهم و عمده‌ی هر درس نیز از ویژگی‌های این راهنماست که همکاران گرامی باید با آن‌ها آشنا شوند؛ تهیه‌ی یک دوره از این منابع برای کتابخانه‌ی مدرسه مفید خواهد بود. در این راهنما سعی شده است چکیده‌ی برخی مباحث مهم این منابع عیناً ذکر شود. مفاهیم عمده‌ی کتاب نیز توضیح و تشریح شده است.

روش‌های تدریس پیشنهادی و طرح مفاهیم و نکات اساسی از بخش‌های دیگر این راهنماست. به خودآزمایی‌های کتاب پاسخ‌های تشریحی، جامع و نسبتاً کامل داده شده است. علاوه بر آن خودآزمایی‌های نمونه نیز طراحی شده تا در فرصت‌های مناسب به‌عنوان الگو به کار تدریس یاری برسانند. از همه‌ی معلمان و دبیران و استادان فرهیخته و ناقدان گرامی که با نامه‌ها، نوشته‌ها و نقد و نظرها در این راه یاریگر ما بوده‌اند صمیمانه سپاسگزاریم. از مؤلفان گرامی این کتاب که بذل همت، تلاش عالمانه و دقت علمی آنان این کتاب را به ثمر رساند نیز سپاسگزاریم.

گروه زبان و ادبیات فارسی

دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

فهرست مطالب

«دیباچه»	
۱	فصل اوّل: تبیین رویکرد برنامه
۳	فصل دوم: اهداف
۸	فصل سوم: محتوا
۱۰	فصل چهارم: روش‌ها و الگوهای تدریس
۲۷	فصل پنجم: ارزش‌یابی
۳۲	درس اوّل: قواعد ترکیب
۴۷	درس دوم: جمله
۵۵	درس سوم: ویرایش
۶۱	درس چهارم: واحدهای زیر زنجیری گفتار
۷۲	درس پنجم: املاي «همزه» در فارسی
۷۶	درس ششم: مطابقت نهاد و فعل
۸۴	درس هفتم: نگارش تشریحی
۹۱	درس هشتم: گروه فعلی
۱۰۰	درس نهم: زندگی‌نامه نویسی
۱۰۶	درس دهم: جمله‌ی ساده و انواع آن
۱۱۶	درس یازدهم: نامطابق‌های املايی
۱۲۰	درس دوازدهم: بازگردانی – بازنویسی
۱۲۵	درس سیزدهم: نظام معنایی زبان
۱۳۹	درس چهاردهم: گروه اسمی (۱)
۱۴۴	درس پانزدهم: آشنایی با نوشته‌های ادبی
۱۵۱	درس شانزدهم: گروه اسمی (۲) وابسته‌های وابسته
۱۶۰	درس هفدهم: طنز پردازی
۱۸۲	درس هجدهم: ساختمان واژه (۱)
۱۸۹	درس نوزدهم و بیست و چهارم: کلمات دخیل در املاي فارسی (۱) و (۲)

۱۹۲	درس بیستم: مرجع شناسی
۲۰۰	درس بیست و یکم: ساختمان واژه (۲)
۲۰۵	درس بیست و دوم: نقش های زبان
۲۱۴	درس بیست و سوم: اسناد و نوشته های حقوقی
۲۱۷	درس بیست و پنجم: ساختمان واژه (۳)
۲۲۳	دستور تاریخی
۲۳۶	کتاب شناسی